

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Коцюба Максим Петрович

УДК 1.101.3+130.2+141.319.8+171

**ФЕНОМЕНОЛОГІЧНО-АНТРОПОЛОГІЧНЕ ПРОЯСНЕННЯ
ДОСВІДУ ЕТИЧНОГО**

09.00.04 – філософська антропологія,
філософія культури

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теоретичної і практичної філософії філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, МОН України.

Науковий керівник:

кандидат філософських наук, доцент
Приходько Володимир Володимирович,
Київський національний університет імені
Тараса Шевченка,
доцент кафедри теоретичної і практичної
філософії.

Офіційні опоненти:

доктор філософських наук, доцент
Лютий Тарас Володимирович,
Національний університет
«Києво-Могилянська Академія»,
професор кафедри
філософії та релігієзнавства;

кандидат філософських наук, доцент
Солдатська Тамара Ігорівна,
Київський університет права НАН України,
доцент кафедри філософії та
соціально-гуманітарних дисциплін.

Захист відбудеться 22 лютого 2018 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.27 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 330.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці імені М.О. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, зала №12.

Автореферат розісланий 19 січня 2018 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.Ю. Крикун

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність феноменологічно-антропологічного прояснення досвіду етичного зумовлена станом сучасного філософського знання загалом. Так, видаються не достатніми прояснення стосунку етичної сфери і людської ситуації. Стратегії розв'язання цієї проблеми варіюються між повним вилученням етичного із «людської ситуації» та цілковитим ототожненням *condition humana* й етичної сфери. Відтак, ці проекти етичного потребують феноменологічно-антропологічного прояснення, яке стало б засадою для запобігання такого роду редукціонізму.

Важливість таких філософсько-антропологічних прояснень полягає не тільки в тому, аби ствердити та увиразнити досвід як специфічний спосіб існування людини у світі, тим самим відокремивши його від тваринного чи рослинного існування. Досвід – це спосіб буття людини як особливого суцього. Такого роду феноменологічні дослідження є спробами показати яким чином у досвіді постає «чуже» (мова, культура) й «інше» (предмети, речі), і як з'являється Інший – люди, з якими ми так само поділяємо мову, культуру й наш спільний світ загалом. В межах таких описів постає питання про ставлення до Іншого, що є вже питанням етичним. Відтак у дослідженні будемо користуватися формулюванням «досвід етичного», який слід тлумачити як ситуацію появи Іншого в досвіді.

Проблема «іншого» та «чужого» як центральна тема всієї гуманітаристики ХХ-ХХІ століття особливої значущості набуває у феноменологічній філософії (Е. Гусерль, М. Гайдегер, М. Шелер, Ж.-П. Сартр, М. Мерло-Понті, Е. Левінас, Б. Вальденфельс). Ця методологія вдається до таких дескрипцій, які показують «справжнє» чуже в нас самих й інше для нас. А віднаходить вона «сліди» чужого та іншого у безпосередньому досвіді людини. Для феноменологічної філософії дескрипції досвіду «показують» ті очевидності, що утворюють власне людський світ. Ці «ноематичні дескрипції» не просто «змальовують» зовнішній бік речей та предметів, а «відкривають» їхній сенс як таких, що їх у певний специфічний спосіб можна переживати. Отже, під досвідом розуміємо процес віднаходження, тобто досвідчення самих речей.

Головною темою феноменологічної етики постає «ситуація зустрічі з Іншим», яка, з огляду на його природу та сутність може бути переформульована на «досвід етичного». Але цей досвід не вичерпує всієї етичної сфери, адже ситуація появи Іншого у досвіді не з необхідністю постає як етика. Етика – це «прорив» до інакшості Іншого у ситуації відповіді на його домагання (Е. Левінас). Поява Іншого належить до фундаментальних рис людської ситуації як трансцендентальна «інакшість», тобто є антропологічною фактичністю. Це дозволяє провести місток між *conditio humana* й етичною сферою загалом. Тобто феноменологічні дослідження досвіду етичного можуть прояснити яким чином узагалі можливі судження про етичне, аби тому вони

здійснилися (або ні) у відповідних комунікаціях, інтеракціях чи взаємодіях соціального порядку.

Визначення поняття досвіду в контексті різних філософських традицій є предметом аналізу таких вітчизняних дослідників як А. Богачов, Є. Буцикін, А. Дахній, І. Іващенко, В. Кебуладзе, А. Лактіонова, М. Мінаков, О. Панич, В. Приходько. У свою чергу це також передбачає і певне розуміння етичного як такого. Загальним для українських філософів є обґрунтування онтологічних засад досвіду як такого за допомогою історико-філософських реконструювань.

У філософських розвідках ХХ-ХХІ століття проблема людської ситуації перебування у світі (*conditio humana*) так чи інакше висвітлена у таких мислителів, як Г. Арендт, Г. Блюменберг, О.Ф. Больнов, М. Бубер, А. Гелен, Г. Плеснер, Т. Ренч, М. Шелер, О. Шпарага.

До найбільш значливих вітчизняних досліджень у сфері філософської антропології належать здобутки Є. Андроса, М. Булатова, В. Козловського, А. Лоя, Т. Лютого, В. Приходько, Т. Солдатської, В. Табачковського, Н. Хамітова, О. Холох.

Проблематика етики, практичної філософії, філософії моралі чи філософії дії й активності присутня у дослідженнях таких сучасних українських філософів, як Т. Аболіна, А. Баумейстер, М. Бойченко, А. Єрмоленко, А. Лактіонова, В. Малахов, О. Павлова, М. Рогожа, Т. Ящук.

Великий обсяг досліджень з філософської антропології, феноменології та етики засвідчує велике зацікавлення до цієї проблематики, як закордонних філософів, так і вітчизняних науковців, ще раз увиразнює її значливість та актуальність. Утім, відсутність феноменологічно-антропологічного обґрунтування досвіду етичного у вітчизняному науковому дискурсі стає необхідною умовою цього дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана на кафедрі теоретичної і практичної філософії у межах комплексної програми наукових досліджень Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Модернізація суспільного розвитку України в умовах світових процесів глобалізації» і науково-дослідної роботи філософського факультету НДР № 16БФ041-01 «Модернізація філософської та політологічної освіти і науки України на основі міжнародних освітньо-наукових стандартів»

Мета дослідження – розкрити стосунок *conditio humana* до ситуації появи Іншого у досвіді, засобами феноменологічної філософії.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення таких **завдань дослідження:**

- окреслити методологічні настанови дослідження досвіду етичного;
- експлікувати феноменологічне розуміння досвіду як способу перебування у світі (серед речей), і як досвіду інтерсуб'єктивного;
- увиразнити статус «чужого» та «іншого» у структурі феноменологічного досвіду;

- розкрити суть настанови на дослідження досвіду Іншого як досвіду етичного (на матеріалах філософії Е. Левінаса);
- увиразнити статус тілесності як умови набуття досвіду загалом та досвіду етичного зокрема;
- розкрити умови можливості феноменологічного досвіду етичного.

Об'єкт дослідження: феноменологічна концепція досвіду як первинна очевидність індивідуальних предметів.

Предмет дослідження: досвід етичного як антропологічна фактичність.

Методи дослідження. У дослідженні використані різні методи дослідження, звернення до яких обумовлюється комплексним підходом до висвітлення питань, що постають навколо цього дослідження. Протягом написання роботи було використано передусім феноменологічний, антропологічний, порівняльно-історичний методи.

Важливу роль у феноменологічно-антропологічному проясненні досвіду етичного відіграло використання переваг міждисциплінарного підходу, який сприяв використанню відповідних здобутків філософії, психології, культурних студій.

Наукову новизну визначають мета, предмет та завдання дослідження. Вона полягає у тому, що вперше у вітчизняній феноменологічній традиції здійснюється антропологічне прояснення досвіду Іншого як досвіду етичного з метою показати його допредикативний статус. Переосмислюються можливості феноменологічної етики, спираючись на антропологічні прояснення поняття досвіду загалом.

У результаті вирішення поставлених у дослідженні завдань обґрунтовано положення, що мають ознаки наукової новизни, а саме:

Вперше:

- прояснено співвідношення між поняттями «чуже», «інше» та «Інший», що дало змогу показати специфічність досвіду етичного у стосунку до всієї етичної сфери. Увиразнено мотиви розрізнення «чужого» та «іншого», які відкривають перспективи для феноменологічної філософії культури та феноменологічної етики;

- розглянуто переживання «іншого» як конститутивні для перебігу досвіду загалом та сфери етичного зокрема. Показано, що умовою набуття досвіду загалом та досвіду етичного зокрема є людська тілесність;

- проаналізовано стосунок *conditio humana* до етичної сфери засобами феноменологічної філософії. Наголошується, що особлива не-феноменальна даність Іншого є особливим допредикативним досвідом етичного, який вкорінений в *conditio humana*.

Набуло подальшого розвитку:

- дослідження «іншого» як структури поля сприйняття у постструктуралізмі (Ж. Дельоз, Ж. Деріда), що призводить до витіснення компоненту «живої суб'єктивності» з поняття Іншого. Разом із цим це вказує на неможливість феноменологічних досліджень досвіду Іншого;

Доповнено та уточнено:

- розуміння основних засад феноменологічного методу у тлумаченні понять «досвід» та «досвід етичного», «Інший», «інше», «чуже» з огляду на різну мету такого застосування й мовні відтінки такого вжитку.

Теоретичне і практичне значення роботи полягає у здійсненні феноменологічно-антропологічного прояснення умов можливості досвіду етичного, з огляду на недостатнє опрацювання у вітчизняних філософських дослідженнях. Матеріали дослідження можуть бути використані при викладанні курсів лекцій з феноменології, філософської антропології, філософії культури, практичної філософії та етики. Цікавими ці розвідки можуть бути не лише фахівцям із згаданих дисциплін, але й широкому колу інтелектуалів, адже результати цього дослідження можуть бути своєрідними практичними й етичними настановами у розв'язанні важливих для сучасного суспільства проблем.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною роботою, здійсненою передусім на матеріалах французької феноменологічної традиції, але із залученням праць феноменологів інших традицій. Також залучено дослідження представників «спеціальної» та «загальної» філософської антропології, поряд з роботами їхніх критиків. Висновки та положення новизни одержані самостійно. Десять публікацій за темою дисертаційного дослідження є одноосібними.

Апробація результатів роботи. Основні результати дисертаційного дослідження доповідалися на щорічних наукових конференціях «Дні науки філософського факультету» у 2015 та 2016 рр. (м. Київ, Національний університет імені Тараса Шевченка), на Всеукраїнській науковій конференції «Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах» (м. Дніпро, Національний університет імені Олеся Гончара, 2016 р.), на Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні наукові дослідження представників суспільних наук – прогрес майбутнього» (м. Львів, Львівська фундація суспільних наук, 2017 р.), на XII Міжнародній науковій конференції «Слово і невисловлюване» (м. Київ, Національний університет «Кієво-Могилянська академія», 2017 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 11 наукових праць: 6 наукових статей, які були опубліковані у наукових фахових виданнях України, з яких 3 опубліковано у виданнях, що реферуються у міжнародних наукометричних базах та 5 тез опублікованих матеріалів конференцій.

Структура та обсяг дисертаційної роботи обумовлені специфікою дослідження, логікою розкриття проблеми, а також метою й завданнями дисертаційного дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації – 200 сторінок (основна частина – 183 сторінки). Список використаних джерел включає 171 найменування, з яких 74 іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, окреслено його джерельну базу й ступінь розробленості. Окрім цього визначено об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження. Сформульовано наукову новизну отриманих результатів, відображено теоретичне та практичне значення роботи, містяться відомості про апробацію та список публікацій автора за темою дисертації.

Перший розділ – «**Методологічні настанови дослідження досвіду етичного**» – присвячений аналізу теоретико-методологічної настанови дослідження досвіду етичного на прикладі концепцій філософської антропології та феноменологічної філософії.

У **підрозділі 1.1** – «**Реконцептуалізація досвіду етичного з антропологічним наміром**» – експлікується настанова на дослідження етичного у межах конституції людського світу засобами «спеціальної» і «загальної» філософської антропології. Вказується на необхідності доповнення цих проектів феноменологічною методологією.

У ХХ ст. виникає специфічна філософська методологія – філософська антропологія (М. Шелер, Г. Плеснер, А. Гелен). Умовно таку методологію можна назвати «спеціальною» філософською антропологією. Своєю метою така антропологія вбачає дослідження різних трансформацій витлумачень сутності людини у континентальній європейській філософії та науці Відтак, філософська антропологія являється трансдисциплінарним проектом прояснення умов можливості досвіду, що певним способом фундований у специфічно людський спосіб існування або *conditio humana*. Відтак, основне питання для такої методології – як можливий досвід бути людиною? Відповідь на це питання будується у негативний спосіб, тобто через прояснення умов рослинного і тваринного способу існування, які сутнісно відмінні від людського існування.

Визначаючи досвід як специфічно людський спосіб існування, «спеціальна» філософська антропологія може прояснити стосунок етичної сфери до *conditio humana*, адже здійснює описи умов можливості переживань, значливих для первинної орієнтації у світі. І до таких переживань належить і досвід Іншого. Реконструкція неусувних антропологічних умов існування людини показує, яким чином можливі обґрунтування сфери етики. Але в силу своїх завдань, «спеціальна» філософська антропологія лише говорить про можливості та перспективи таких розвідок, оскільки не має на меті звужувати описи до якогось одного досвіду. Натомість «загальна» антропологія (передусім концепція Г. Арндт) може бути використана з етичним наміром, але як частина методології інших філософій – феноменології, екзистенціалізму, герменевтики та інших.

У **підрозділі 1.2** – «**Феноменологія як філософія досвіду з етичним наміром**» – наголошується на доповненні антропології феноменологічною методологією. Вказуються переваги феноменологічного підходу у дослідженні етичної сфери.

Феноменологічні описи етичної сфери, тобто специфічного етичного досвіду можливо здійснити різними способами: по-перше, через описи моральних цінностей, які схоплюються у актах убачання і преференції сутностей (М. Шелер, Д. фон Гільдебранд, Н. Гартман), і, по-друге, через описи етичної вимоги Іншого, тобто специфічного досвіду Іншого (А. Пфендер, К. Левін, Ж.-П. Сартр, В. Кьолер, Е. Левінас). Проте, загальне спрямування феноменології на побудову етики не вичерпується лише цими двома лініями, адже сам Е. Гусерль не вписується до жодної з цих ліній. Та й існує багато (вже після 60-х років ХХ століття) робіт присвячених розбудові етики на засадах феноменології, віднести які чи до тієї чи до іншої лінії досить важко.

Окрім наведених зауваг до такого розподілу феноменологічної етики, можемо віднести ще одну – «лінія цінностей» майже повністю знаходиться у німецькій феноменологічній традиції, натомість «лінія вимоги» найбільшої розробленості отримує у французькій традиції. Це проявляється вже у центральному для прояснення досвіду етичного концепті Інший, генезу якого шукають в першій традиції (німецькій) в «чужому», а в другій лінії (французькій) в «іншому».

Специфіка такого розподілу показує й певну теоретичну орієнтованість: лінія цінностей передбачає найперше гносеологію й говорить про пізнання (знання) цінностей, лінія ж домагання – антропологію й прояснює ситуацію появи Іншого як фундаментальну для власне людського світу. Відтак, остання розширює феноменологічне розуміння не тільки досвіду етичного, але й досвіду як такого. Так, «чуже» вказує на його пізнання та знання його, а «інше» на існування поряд з ним. «Існування», а не «знання» – ось наповнення досвіду етичного. Тому, французька лінія є антропологічною, оскільки говорить про «інше» як нашу обумовленість, і вбачає в ній «головну» структуру фундаментальної людської ситуації.

У підрозділі 1.3 – «Досвід етичного та антропологічна фактичність» – проводиться розрізнення понять «досвід етичного», «етичний досвід» у стосунку до всієї сфери етичної сфери. Показано укоріненість досвіду етичного у *conditio humana*.

Досвід етичного не вичерпує всієї можливої етичної сфери, а лише вказує на специфічну природу Іншого. Даність Іншого не подібна даності речей світу, відтак методологічні процедури аппрезентації та аналогії не дають доступу до його інакшості. Тому пропонуються різні теоретичні механізми доступу до Іншого: через вчування (Е. Гусерль), респонзивність (Б. Вальденфельс), дієва інтенція (М. Мерло-Понті), погляд (Ж.-П. Сартр) чи близькість (Е. Левінас). І лише близькість прочиняє шлях до інакшості Іншого. Разом з тим, сама ситуація близькості належить до *conditio humana*. Але чи переростає потому досвід Іншого у етичний досвід є питанням відкритим, адже знаходиться у сфері можливості й модальності.

У другому розділі – «Опис досвіду етичного в феноменологічній перспективі» – здійснюється виклад феноменологічного розуміння досвіду, з метою показати специфічність та унікальність досвіду етичного.

У підрозділі 2.1 – «Конститутивна значливість чужого та іншого для перебігу досвіду» – показано й увиразнено статус «іншого» і «чужого» у структурі феноменологічного досвіду.

Теоретична значливість поняття досвіду для феноменологічної філософії змотивована настановою Е. Гусерля повернутися «до самих речей», тобто звільнити мислення від численної «історії понять» й спекуляції ними. Натомість, феноменологія прагне безпосередньо пізнавати світ у всьому його розмаїтті та плюральності. Цей крок означає те, що ми зосереджуємося на «самих речах» як на такому фундаменті, який визначає свій статус та методи доступу до нього. А це в свою чергу потребує напрацювання адекватної та дієвої методології опису первинного досвіду перебування у світі. Відтак, світ є простором де ми ці речі віднаходимо. Споглядання проголошується джерелом пізнання, й тільки «досвід» споглядання може наповнити наші слова сенсом та дати їм осмисленості.

Досвід – це подія, в якій виявляються «самі речі» (Б. Вальденфельс). Проте, окрім цього – це процес, в якому утворюється й артикулюється сенс як такий. Феноменологія аналізує структури первинного досвіду, спираючись на інтенційність як базову та засадову властивість людської свідомості (Е. Гусерль). Однією з тенденцій розвитку феноменології після Е. Гусерля є трансформація інтенційно-конститутивного опису. Поняття інтенційності та її статус не просто підважується, а замінюється іншими аналізами: респонзивності у Б. Вальденфельса, атмосфери у Г. Шміца, інтенційної дуги у М. Мерло-Понті, близькості у Е. Левінаса та ін. Загалом можна сказати, що з тих пір, як конституювання «чужого» чи «іншого» та «існування Іншого» стали темами феноменології, поняття інтенційності не могло більше тлумачитись у попередній спосіб й мати такий статус.

Для феноменології досвід – це переживання будь-якої інакшості чи чужості як його умови, в актах свідомості. «Чуже» та «інше» «формує» горизонт первинної очевидності світу, тобто безпосереднього досвіду світу. Первинний досвід світу та його безпосереднє споглядання подає нам і сутність такого досвіду як досвід етичного. Інше та чуже – це основна структура такого первинного досвіду світу.

У підрозділі 2.2 – «Інший у структурах феноменологічного досвіду» – наводяться основні стратегії опису досвіду Іншого у феноменологічній традиції, з метою показати його не-феноменальний статус.

Зорієнтованість феноменології на досвіді означає перехід від «монадної свідомості» до «інтерсуб'єктивності» (Е. Гусерль), що означає залучення сфери «іншого» та «чужого» до своїх розвідок. Феноменологія уникає опису інакшості та чужості як стосунку, а одразу зосереджується на Іншому як «не-своєму» («alter ego») (Е. Гусерль), «радикальному іншому» (Е. Левінас) чи «екстремально чужому» (Б. Вальденфельс), де інакшість та чужість виступають його якостями, й тому їх можливо описати саме у феноменологічний спосіб. Спільним моментом для усіх феноменологів є апеляція до Іншого як певної

суб'єктивності, генеза якої чи то в чужому (німецька традиція), чи то в іншому (французька традиція).

Німецька феноменологічну традицію, передусім Е. Гусерля цікавлять умови можливості з'яви чогось чужого в свідомості як його знання, аби потому лише перейти до цілком чужого, тобто «не-Я» – до Іншого. Такі «медитації» дозволяють говорити не лише про досвід у вузькому сенсі як «пізнавальний» досвід, але як про досвід інтерсуб'єктивний. Процедури такого пошуку «справжнього чужого» є методологічними й теоретичними (феноменологічне епохе до «специфічно власної сфери»).

Французька феноменологічна традиція виступає з критикою такого «методологічного» пошуку Іншого через віднаходження чужого. Натомість вона пропонує шукати Іншого у безпосередній екзистенції – у «існуванні існуючого», аби показати специфічність та унікальність його існування. І починаються такі розвідки із первинної сфери іншого («autre»), де і з'являється справжній Інший («Autrui»). Але його з'ява – це одночасно і приховування себе. Специфіка даності Іншого у тому, що він не піддається «простому логосу феноменів» (Б. Вальденфельс). Звідси, французька лінія наводить описи присутності Іншого в погляді (Ж.-П. Сартр), в жесті (М. Мерло-Понті) чи перед його Обличчям (Е. Левінас). Разом всі ці описи таких досвідів апелюють до людської ситуації, проте вказують на своєрідний розрив із сферою належного, тобто етикою.

У підрозділі 2.3 – «Е. Левінас про досвід етичного як ситуацію появи Іншого» – здійснюється виклад основних позицій етичної феноменології Е. Левінаса, з метою показати необхідність їхнього антропологічного прояснення.

Левінас розробляє цікаву й доволі радикальну версію феноменології – етику. Й для цього здійснює деконструкцію всієї західної філософської думки, і в кінці кінців приходить до висновку, що саме феноменологія може постати дієвою методологією, яка «відкриє шлях до інакшості Іншого». Таке означення його філософії було спрямоване не стільки на подолання дихотомії «своє – чуже», як це робить німецька феноменологічна традиція (передусім у обличчі Е. Гусерля). Мета Левінасової феноменології спрямована на інакшість Іншого, а не на його чужість. Натомість «чуже» постає для французького філософа одним із моментів насилля («влада ego»), тому він відмовляється від цього поняття на користь «іншого» – «autre», де його радикальним втіленням є Інший – «Autrui». Тим самим французький феноменолог вказує на генезу й походження Іншого – зі сфери існування, зі світу, в якому ми живемо, адже він досвідчується нам у своїй множинності й плюральності, але завдяки «іншому». Тобто, Левінасова феноменологічна етика вказує на специфічну укоріненість досвіду етичного у *conditio humana*. Але ця позиція вимагає деяких прояснень що статусу Іншого та, відповідно, досвіду Іншого.

Левінасова феноменологія являється прикладом побудови етики, основоположеннями якої є неусувні антропологічні обставини, тобто *conditio humana*. Головний задум, відтак полягає в описах появи у нашому досвіді

Іншого як радикальної інакшості та наголосі на етичній сутності такої конститутивної для людського світу ситуації. І лише тому перейти до описів «ставлення» у ситуації перед Обличчям Іншого. Французький філософ показує те, що етичний рівень передує онтологічному рівню. Сама ж можливість такої радикальної думки якраз і висновується із неусувних, тобто антропологічних обставин нашого існування. Тобто, Е. Левінас хоча безпосередньо цього й не вказує, але апелює до фундаментальної вкоріненості етичного у *condition humaine*.

Левінас розрізняє «інше в загальному вигляді» та «інше як конкретно існуюче», де перше є онтологічним висновуванням, а друге – етичним розрізненням, з якого й «проривається» Інший. Аби показати це Е. Левінас здійснює мисленнєвий експеримент (так само вчиняє Е. Гусерль, Ж.-П. Сартр, М. Мерло-Понті), опис якого показує особливу напругу чи «тенційність», з якої (з «анонімного факту “є”» або «і! у а») постають спочатку речі, а потому й суб'єктивності – Інші. Цей приклад показує особливу пасивність досвіду Іншого і ситуація, в якій він постає – це ситуація «близькості» («*la proximité*»). І тільки в ній ми здатні, але це не гарантовано, побачити інакшість Іншого. Інший афікує, тобто збуджує до своєї появи, ще до моменту звернення на нього у інтенційному акті. Цей досвід пасивний. Активне звернення до Іншого у ставленні є одразу вже відповідальністю за нього, але не його за нас. «Анонімне» конституювання Іншого вказує на допредикативний рівень такого досвіду.

Третій розділ – «Антропологічний характер досвіду етичного» – показує, яким чином можна говорити про досвід етичного у термінах допредикативності. Окрім цього, яким чином можна побудувати феноменологічну етику в межах такої стратегії.

У підрозділі 3.1 – «Антропологічне прояснення досвіду етичного» – йдеться про можливість та доцільність переформулювання досвіду Іншого на досвід етичного.

Фундаментальна людська ситуація – це ситуація не простого «перебування у світу», а подія в якій відкриваються речі в своїй даності. Сама ця ситуація була би неповною, оскільки людина живе не тільки і не стільки серед речей. Людина живе у світі культури, а це світ – це спів-життя із іншими людьми. Показано чому досвід етичного вимагає антропологічних прояснень, тобто показу специфіки вкоріненості етичного у *conditio humana*. Судження про етичне як особливого роду належне мають бути висновками або сенсом із «наївного» чи допредикативного переживання первинної очевидності, про що вказує феноменологічна філософія.

У підрозділі 3.2 – «Тілесність як антропологічна умова досвіду етичного» – показано яку роль відіграє тілесність для набуття різних досвідів, і досвіду етичного зокрема.

Феноменологічна теорія досвіду показує різноманітність даності речей, тим самим наголошуючи на конститутивній значливості «чужого» та «іншого» для перебігу досвіду. Але такі феноменологічні описи не можна уявити без

тілесності, яка має конститутивну значущість перебігу досвіду як такого. Тілесність «об'єднує» такі рівні феноменологічних описів як досвід речей, досвіду іншого та досвід Іншого (а значить і досвід етичного). Людська тілесність є необхідною умовою переживання усього багатоманіття досвіду.

Французький феноменолог М. Мерло-Понті розробив феноменологію, в якій тілесність постає «центром» умов можливостей будь-який людських проектів та діяльностей. Французький філософ обстоює тілесну структуру сприйняття світу, а не рефлексивну (як Е. Гусерль), оскільки «тіло-суб'єкт» сприймає світ таким, яким він є насправду, яким він постає для нього у сприйнятті. Відтак «сприйняття» постає чи не центральним поняттям такої версії феноменології. Отже, тіло є тим, що «зв'язує» людину зі світом, воно відкриває для неї цей світ як потенційність і відкритість. Водночас, тілесність являється не тільки умовою досвіду світу, але й досвіду етичного зокрема. Людське тіло є умовою будь-якого розрізнення, й етичного зокрема, оскільки залишає не тільки можливість іншому бути насправду іншим, але й радикально іншим, тобто Іншим (Е. Левінас).

Тему сприйняття і тілесного розрізнення пов'язує поняття афікування. Для феноменологічної традиції цей концепт має подвійне значення, адже, по-перше, означає само-подразнення власним тілом, і, це по-друге, подразнення чимось зовнішнім, тобто іншим. Остання «форма» афікування Е. Левінасом розглядається як гетеро-афікованість Іншим. Окрім цього афікованість означає (в обох значеннях) специфічну пасивність: наявність перед-даного тла уможливорює «активний» досвід. Але феноменологічна традиція стоїть на тому, що немає цілковитого розмежування актів свідомості на цілковито пасивні або суто активні. Просто, пасивне – це те, що ще не постало на активному рівні, але при цьому має конститутивну значливість для нього. Відтак пасивність та афікованість означає і певне «пробудження» Я у ситуації відповіді. В такому разі наявність Іншого (навіть як переживання на тлі) означає включеність його до *condition humana*.

Тілесне «пра-розрізнення» вказує на те, що відрізняється від Я, тобто на інше й на Іншого. Інший постає для Я у ситуації перед Обличчям («visage»), яке виступає своєрідною тілесною метафорою. Сила цієї метафори полягає у тому, що Обличчя є «пластичним образом», яке афікуючи Я, привідкриває інакшість Іншого для Я. Це значить, що воно уможливорює етичне ставлення у стосунку до нього. Це ситуація цілком пасивного зазнавання («épreuve») інакшості Іншого, аби потому постати у ставленні як активна відповідь на його домагання. Тобто, відповіді (предикативному судженню) передують рецептивне зазнавання (допредикативне), але яке вимагає від Я особливої чутливості до Іншого.

У підрозділі 3.3 – «Досвід етичного як допредикативний досвід» – наголошується на допредикативному статусі досвіду етичного (на матеріалах феноменологій Е. Гусерля та Е. Левінаса).

Судження про етичне як особливого роду належне мають висновуватись із допредикативного переживання первинної очевидності індивідуальних

предметностей. Про значливість такого роду очевидності вказує Е. Гусерль, і пропонує концепцію допредикативного досвіду. Такий досвід формує горизонт первинної очевидності світу або первинної орієнтації у світі. Учень Е. Гусерля Е. Левінас, продовжуючи ці інтуїції, проводить опис досвід Іншого у термінах допредикативного досвіду. Хоча безпосередньо й прямо французький феноменолог не вдається до такого означення досвіду Іншого.

Головою темою Гусерлевої концепції допредикативного досвіду є спроба прояснити умови можливості досвіду взагалі, на основі якого будуються усі можливі судження про світ. Задля вирішення цього Е. Гусерль прагне показати, який стосунок має безпосереднє переживання світу до судження, в якому артикулюється цей світ. І тому вдається до описів людської рецептивності, ролі пасивних і активних актів свідомості у процесі висновування будь-якого судження. Й по тому вказує на те, що умовою будь-якого можливого судження взагалі є первинна предметна очевидність. Левінасова концепція досвіду Іншого, тобто досвіду етичного показує, що такий значливий для людини досвід починається з безпосереднього й первинного «анонімного існування» («il y a») в світі. Інший належить до людської ситуації як її конститутивний елемент, відтак це робить можливим описи досвіду етичного у термінах допредикативності.

Пасивне зазнавання домагання Іншого або афікованість його інакшість втім, зовсім не означає переходу до етики. Щоб відповідь постала як етика необхідно здійснити зусилля, аби «побачити» Іншого в його радикальній інакшості. У ситуації зустрічі з Іншим пасивне переростає в активне як біль, мовою Е. Левінаса. Влучним видається вживання «досвід етичного як допредикативний» ще й тому, що на його основі можливі у подальшому будь-які судження про етичне, тобто висловлювання про особливі людські практики або їх оцінки про них. Такий безпосередній досвід існування неможливий без тілесності як умови будь-якого розрізнення взагалі. Отже, тілесне розрізнення є до-мовним розрізненням, яке уможлиблює подальші судження про цей світ. І судження про етичне також.

У підрозділі 3.4 – «Перспективи феноменологічно-антропологічного прояснення досвіду етичного у побудові етики» – перераховуються переваги та обмеження такого тлумачення досвіду етичного задля побудови нової феноменологічної етики.

Етичне відкривається у конкретній антропологічній фактичності, що і можна назвати етичним досвідом як таким. Але конститутивним елементом чи первинним рівнем такого досвіду є досвід етичного, тобто досвід Іншого.

Описи етичної сфери (чи етичного досвіду), тобто сукупності суджень про етичне мають висновуватись із допредикативного досвіду світу. Тоді ми в змозі вести мову про етичне не як про висловлювання на тлі звичаєвості чи особливу риторичку щодо напрацювання «кращого рішення», яке мусить мати відтак універсальний характер (принаймні для обмеженої спільноти, в межах якої власне й відбувається це «напрацювання»). Проте як про висловлювання щодо граничних умов практик взагалі, які висновуються із очевидністю.

Загалом це можна назвати допредикативним досвідом етичного, де тілесність виступає первинною медіацією з Іншим зокрема та світом загалом. Отже, прояснення сфери етичного та її конституції пов'язане із реконструкцією людської ситуації (*conditio humana*).

У **Висновках** дисертації сформульовані основні результати дослідження, які висвітлюють загальну структуру роботи та її проблематику. Відповідно до поставленої мети та сформульованих завдань дисертаційної роботи отримано наступні результати:

У цьому дослідженні було здійснено феноменологічно-антропологічне прояснення досвіду етичного, що дозволило показати яким чином сфера етичного укорінена в людську ситуацію (*conditio humana*), завдяки залученню феноменологічної методології у дослідженні такого специфічного для людини досвіду – досвіду етичного.

Поширеними у сучасній філософії є спроби показати конституцію моралі з людського способу буття у світі. Це тягне за собою питання про стосунок етичного до *conditio humana*. Методологія «спеціальної» філософської антропології здатна показати такий фундаментальний для людини стосунок. Так, концепції М. Шелера, Г. Плеснера, Т. Ренча та О. Больнова мають теоретичний потенціал, аби прояснити вкоріненість досвіду етичного у фундаментальній людській ситуації. Проте, окрім спеціальних досліджень М. Шелера й Т. Ренча немає таких, які б це показали. Натомість феноменологічна філософія як «загальна» антропологія ілюструє як можливе таке дослідження.

Феноменологія є тією філософією, що здатна показати справжнє етичне у сфері безпосереднього досвіду існування у світі. Здійснити вона це може двома способами: перший – через описи процедури «споглядання цінностей», а другий – через концепт «етичної вимоги» та «відповіді». Феноменологічне споглядання сутностей дозволяє «схопити» у перебігу первинного досвіду цінності (М. Шелер, Д. фон Гільдебранд, Н. Гартман), але сама здатність до цього ніяким чином не укорінена в *conditio humana*. Другий спосіб прояснює поняття вимоги або домагання (Е. Гусерль, Ж.-П. Сартр, М. Мерло-Понті, Е. Левінас, Б. Вальденфельс). Відповідь на домагання з боку Іншого показує особливу обумовленість нашого існування. Світ, у якому ми існуємо є специфічною обумовленістю нашого досвіду загалом, і досвіду етичного зокрема. Відтак, ця лінія «етичної вимоги» може прояснити в чому суть вкоріненості етичної сфери в *conditio humana*.

Феноменологія апелює до того, що слід говорити про досвід в найширшому сенсі. Досвід – це первинна очевидність індивідуальних предметів (Е. Гусерль). До структури феноменологічного досвіду або ж умовою його перебігу належить «чуже» та «інше». Поділ на «чуже» та «інше» викликаний самими феноменологічними розвідками, а не стільки мовними іграми. «Феноменологія чужого» (умовно цю лінію можна назвати німецькою) залишається у класичній модерній філософській стратегії, яка світ прояснює із «свого» або «власного». «Феноменологія іншого» (умовно цю лінію можна

назвати французькою) показує нам світ у його інакшості, а також вказує специфіку досвіду як людського способу існування у світі. Тим самим, «французька лінія» розвертає класичну модерну пояснювальну модель, й зосереджується на проясненні «іншого» як тієї структури, завдяки якій власне ми і можемо мати досвід. Спільним для обох традицій є апеляція до Іншого як певної суб'єктивності. Але, щоб здійснити адекватні описи досвіду етичного, слід відмовитися від «чужого» на користь «іншого». Первинним є стосунок з «іншим», а розмежування на «своє» та «чуже» є похідним. Стосунок «своє – чуже» є привласненням та насиллям над інакшістю Іншого, адже вона тоді є штучною, тобто «вказуванням Я». «Чуже» є моментом рефлексії Я, натомість «іншість» не належить Я. Завдяки своїй «нерівності» «інше» своїм існуванням відсилає до Я.

Найзнаковіша феноменологічна філософія, яка описує досвід зустрічі з Іншим є, безперечно Левінасова. Він прагне ствердити ситуацію зустрічі з Іншим як первинну для людини, й показати її фундаментальний статус. Левінас говорить про «близькість» як про особливу пасивність, очікування, але яка привідкриває для нас інакшість Іншого. Лише у ситуації перед обличчям Іншого, ми в змозі побачити його інакшість. Звичайно тут Обличчя виступає метафорою, але вона показує нам специфіку ситуації зустрічі з Іншим. Це особлива тілесна «гетеро-афікованість», коли Інший відкривається мені як нав'язлива ідея, як одержимість, яка домагається відповіді. Тіло «чутливе» до афікування Іншим: спочатку як невідомим, але одразу ж вже як відомим, тобто як «якістю», яка не є сконструйованою Я, а належить йому – Іншому. Тіло оскаржує привілей свідомості визначати сенс усього на світі. Воно є найпершим, тобто дорефлексивним та допредикативним контактом з Іншим. Тілесне розрізнення відкриває можливість Іншому бути насправду інакшим.

Феноменології йдеться, що свідомість – це те, що може переживати «щось», але у такий спосіб, як воно себе нам відкриває. І відкриває шлях до світу, тобто до цієї специфічної поданості наше тіло, але Е. Гусерль та Е. Левінас (окрім М. Мерло-Понті) майже оминають тему тілесності, яка є вихідною «пра-очевидністю» світу. Первинна пасивність показує нам стосунок до того, чим ми не є – з Іншим, що з'являється на без нашої на те згоди, тим самим порушуючи закони нашого «самотнього» існування. Саме досвідчення вже передбачає «щось», на «що» можна звернутись у простому сприйнятті, так би мовити, обернутись та поглянути на нього й лише потому тематизувати у актах свідомості. Тобто, «речі» вже розташовані у просторі за певним порядком, і постають серед поля переданого, вже на тлі якого й постає щось окреме й індивідуальне, тобто «інше», і, так би мовити, подразнює наше сприйняття (Е. Гусерль). Щось афікує Я, спонукає його, аби Я звернуло увагу на них як на «інше». Людська рецептивність як чуттєвість дозволяє переживати «інше», як конститутивне для нас для нас самих. Це є неусувна антропологічна ситуація асиметричності перебування в світі. Виходить, що не свідомість продукує підстави наявності світу, адже він неначе вже «є» для нас, до того як свідомість спрямована на нього, і тло є тим, що вказує на це. Тому те, що

афікує як невідоме (пасивно), постає вже як відоме, тобто як «якість» (активно), яка не є сконструйованою Я, а належить Іншому. Тому поява Іншого є одразу ставленням до нього, тобто етикою.

Концепція допредикативного досвіду етичного показує і те, що немає фундаментального розриву, як це бачить класична філософія, між світом існування та сферою можливого, тобто етикою. Етика, яка оперує таким розумінням досвіду Іншого показує специфічну укоріненість моралі в *conditio humana*. Але варто сказати, що такого досвіду ще слід досягти, тим самим ствердивши себе як особистість. Особливої техніки чи нормативних приписів така феноменологічна етика не висновує. Єдине, що показує така настанова – це як ми можемо бути відкритим до світу та до Іншого, і в чому полягає конститутивна значливість загалом «іншого» для нашого досвіду. Допредикативний досвід, проте відкриває можливість і до формулювання суджень про етичне, які були б не просто висновками теорії чи пустими теоретичними спекуляціями, але такими, що за основу мають первинну (допредикативну) очевидність перебування у світі.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Коцюба М. Досвід етичного як допредикативний досвід / М. Коцюба // Гуманітарні студії. Збірник наукових праць. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2017. – № 29. – С. 53-61.
2. Коцюба М. Феноменологічно-антропологічне прояснення досвіду етичного / М. Коцюба // Гуманітарні студії. Збірник наукових праць. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2017. – № 30. – С. 57-66.
3. Коцюба М. Феноменологічна філософія: від «досвіду Іншого» до «досвіду етичного» / М. Коцюба // Філософська думка. – 2017. – № 5. – С. 90-98.
4. Коцюба М. Фундаментальна етико-антропологічна ситуація: досвід Еманюеля Левінаса / М. Коцюба // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2016. – Вип. 1 (120). – С. 24-28. (реферується РИНЦ)
5. Коцюба М. Фундаментальна етико-антропологічна ситуація: інакшість Іншого / М. Коцюба // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – К. : «Видавництво «Гілея», 2016. – Вип. 108. – С. 140-144. (реферується РИНЦ)
6. Коцюба М. Досвід етичного та «анонімне існування» (на матеріалах філософії Еманюеля Левінаса) / М. Коцюба // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – К. : «Видавництво «Гілея», 2016. – Вип. 109. – С. 120-123. (реферується РИНЦ)

Тези за матеріалами конференцій:

1. Коцюба М. Роль тілесності в конституюванні Іншого / М. Коцюба // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2015», 21-22 квітня 2015 р.: [матеріали доповідей та виступів]. – Ч.4. – С. 39-41
2. Коцюба М. Метафізика та «інакшість» / М. Коцюба // Філософія як культурна політика сучасності: тези доповідей III всеукраїнської наукової конференції 23-24 жовтня, 2015 р., м. Острого. – Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. – С. 19-21
3. Коцюба М. Політична антропологія та її цілі / М. Коцюба // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2016», 20-21 квітня 2016 р.: [матеріали доповідей та виступів]. – К., 2016. – Ч. 4. – С. 39-41
4. Коцюба М. Подвійний зміст запитування про Іншого / М. Коцюба // Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах. Матеріали всеукраїнської наукової конференції. 29-30 квітня 2016 р., м. Дніпропетровськ. Частина I. – Дніпропетровськ, 2016. – С. 293-294
5. Коцюба М. Тілесність як умова зустрічі з Іншим / М. Коцюба // Сучасні наукові дослідження представників суспільних наук – прогрес майбутнього: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 24-25 березня 2017 року). – Львів: ГО «Львівська фундація суспільних наук», 2017. – С. 35-38

АНОТАЦІЯ

Коцюба М.П. Феноменологічно-антропологічне прояснення досвіду етичного. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство Освіти і Науки України. – Київ, 2017.

Дисертація присвячена проясненню стосунку досвіду етичного до *conditio humana* засобами феноменологічної філософії (передусім «французька» лінія). Французька феноменологічна традиція постає своєрідним варіантом антропології, оскільки в описах досвіду здійснює прояснення умов можливості власне людського способу життя. Потому було експліковано феноменологічне розуміння досвіду й наголошено на конститутивній значливості «чужого» та «іншого» для перебігу досвіду. Увиразнено відмінність даності «чужого» та «іншого» від Іншого, що відкрило можливість для переформулювання «досвід Іншого» на «досвід етичного». Сутністю такого досвіду є ситуація зустрічі з Іншим, яка укорінена у *conditio humana*. Окрім цього аргументовано, що такого роду феноменологічний досвід етичного є допредикативним. Подальшого розвитку набуло розуміння Іншого як конфігурації поля сприйняття у структуралізмі та постструктуралізмі (Ж. Дельоз, Ж. Деріда).

Ключові слова: досвід, досвід етичного, досвід Іншого, етика, *conditio humana*, близькість, інакшість, допредикативний досвід.

АНОТАЦІЯ

Коцюба М.П. Феноменологічно-антропологічне прояснення опыта нравственного. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.04 – философская антропология, философия культуры. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченка, Министерство Образования и Науки Украины. – Киев, 2017.

Диссертация посвящена прояснению отношения опыта этического к *conditio humana* средствами феноменологической философии. Французская феноменологическая традиция является своеобразным вариантом антропологии, поскольку в описаниях опыта делает прояснения условий возможности собственно человеческого способа жизни. Далее было эксплицировано феноменологическое понимание опыта и подчеркнуто конститутивное значение «чужого» и «иного» для опыта. Показано отличие данности «чужого» и «иного» от Другого, что открыло возможность для переформулирования «опыт Другого» на «опыт этического». Сущностью такого опыта является ситуация встречи с Другим, которая фундирована в *conditio humana*. Такой феноменологический опыт этического является допредикативным. Дальнейшего развития получило понимание Другого как конфигурации поля восприятия в структурализме и постструктурализме (Ж. Делёз, Ж. Деррида).

Ключевые слова: опыт, опыт этического, опыт Другого, этика, *conditio humana*, близость, инаковость, допредикативный опыт.

ABSTRACT

Kotsiuba M.P. Phenomenologically-anthropological clarification of the experience of ethical. – Manuscript.

A thesis for the scholarly degree of the Candidate of Philosophy in speciality 09.00.04. – Philosophical Anthropology, Philosophy of Culture. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2017.

The thesis is devoted to make clearer the relation of experience of ethical to *conditio humana* by means of phenomenological philosophy (first of all its French tradition). However it is emphasized, that to do so we need to add certain anthropological clearings into phenomenological methodology. Such need is necessitated in French tradition of phenomenology which arises as a peculiar form of anthropology. In descriptions of experience it explains the conditions of actual human way of being. German tradition has no such anthropological tematization in descriptions. Therefore in making clearer ethical experience the first is the French

line. German, on the contrary, appears in our research to confirm and illustrate transformations, which appear not only within phenomenology itself, but also in intellectual thought of the 20th century in general.

In addition, the concept of «special» and «general» philosophical anthropology was reviewed to identify and describe the concept of «*conditio humana*». The world appears for the person as its conditionality and as a circumstance for the acquisition of various experiences (and moral experience in particular). The description of *conditio humana* requires an involvement of the phenomenological methodology, that allows us to adequately describe human experience of the world. There was a peculiar need of theoretical complementarity of two central philosophical methodologies for the 20th century. After that, the phenomenological understanding of experience was explored. In particular, the constitutive meaning of «alien» and «other» for experience is emphasized. In such description the concept «corporeality» is crucial as it allows to overcome a classical philosophical dichotomy of «external» and «internal». The corporeality is the condition for the possibility of gaining experience, because it is a primary mediation with the world. At the same time, this act of mediation is an experience of the «external» in the «internal», that is, the emergence of I. The unique corporeal scheme opens a possibility of gaining various specific experiences.

The thesis undelines the difference of the givenness in the experiences of the «alien» and the «other» from the givenness of the Other. This opened an opportunity for the reformulation of the «experience of the Other» into the «experience of ethical». Unlike «phenomenal» things that are given in experiences as they are given in their «how», the Other's givenness is non-phenomenal, because he hides his «how» or «otherness». The phenomenal givenness of his corporal behavior does not show his «internal», that is the mental life. The knowledge of the presence of the Other's consciousness is obtained through the presentative-analogical procedures of our own consciousness. Otherness of the Other is essentially inaccessible for I. At the same time this experience is completely passive. Consciousness does not produce a basis for the presence of the Other, because it seems to already «exist» for the I, before it is directed at the Other in an active mode. That which is irritating as unknown (passively), arises already as it is known at once, namely, as «quality» or «otherness». It is not constructed by I, but belongs to the Other. Therefore, the emergence of the Other immediately demands the attitude towards him at once, that is ethics. This kind of phenomenological experience of ethical is pre-predicative, that is one that makes possible any judgments about ethical. The situation of a meeting with the Other is built into a *conditio humana*, but the attitude towards him – ethics, do not belong to the human situation of being in the world and is a property which we have to aspire to.

Further development was gained by understanding of the Other as configurations of the field of perception in structuralism and post-structuralism (G. Deleuze, J. Derrida).

Key words: experience, experience of ethical, experience of the Other, ethics, *conditio humana*, proximity, otherness, pre-predicative experience.